

УДК 37.013

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

Клунко Р. Ю.

У статті розглядаються підходи до визначення сутності, мети, завдань правового виховання старшокласників. Аналізується значення правового виховання в історії вітчизняної педагогічної думки та його вплив на сучасну систему освіти.

Ключові слова: особистість, виховання, правове виховання, правосвідомість, правова культура, правомірне поведінка.

В статье рассматриваются подходы к определению сущности, цели, задач правового воспитания старшекласников. Анализируется значение правового воспитания в истории отечественной педагогической мысли и его влияние на современную систему образования.

Ключевые слова: личность, воспитание, правовое воспитание, правосознание, правовая культура, правомерное поведение.

The article discusses approaches to determining the nature, purpose, objectives of legal education of high school students. The importance of legal education in the history of the domestic pedagogical thought and its influence on the modern education system are analyzed.

Key words: personality, education, legal education, legal awareness, legal culture, good behavior.

Постановка проблеми. Сучасна соціально-економічна ситуація в суспільстві початку XXI століття не сприяє забезпеченню послідовного входження вихованців у правове поле держави. Несприятливе побутове оточення, скрутне матеріальне становище сімей і погіршення на цьому ґрунті внутрішньосімейних стосунків, недоліки в організації шкільного виховання і скорочення позашкільних закладів – усе це призводить до збільшення кількості дітей і підлітків, поведінка яких виходить за межі моральних і правових норм, до зростання дитячої злочинності.

У зв'язку з цим великого значення набуває правове виховання школярів, особливо учнів старшого шкільного віку. Адже не можна вважати фізично здоровою людину гармонійно розвиненою, якщо вона, маючи широкі знання, добре працюючи або навчаючись, порушує закони, права. Здатність людини розуміти правила співжиття і вимоги законів та відповідно поводитися не є вродженою, вона формується під впливом спеціальних виховних заходів, є наслідком спілкування з іншими людьми, участі в різних видах діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наприкінці XX століття з'являються дослідження О. С. Саломаткіна, Н. М. Яковлевої, М. К. Подберезського, М. І. Городиського, Л. В. Твердохліб, у яких висвітлені психолого-педагогічні проблеми формування правової культури особистості, обґрунтовано сутність поняття правової культури, принципи відбору змісту правової освіти, визначено шляхи формування правової культури в сучасних умовах [8, с. 111].

Останнім часом з'явилося багато праць педагогічного, психологічного, методичного характеру з питань правового виховання. Серед них дослідження Г. П. Давидова, О. Ф. Нікітіна, В. М. Обухова, О. В. Міцкевича, Д. М. Абашідзе, Р. К. Русинова, О. В. Татаринцевої, М. М. Фіцули, в яких розкрито особливості процесу правового виховання в середній школі, його основні форми і методи, ставиться питання про необхідність теоретичних розробок концепцій правового виховання.

Таким чином, **метою статті** є висвітлення загальних тенденцій теоретичного обґрунтування правового виховання старшокласників у історії вітчизняної педагогічної думки.

Виклад основного матеріалу. Становлення і розвиток правового виховання має свої історичні корені. Зародженню питань правового виховання у світовій педагогічній думці сприяли: формування у зростаючого покоління ціннісних уявлень про мораль та право, започаткування певних правових традицій, праці філософів Стародавньої Греції (Сократа, Платона, Аристотеля), введення у Стародавньому Римі "Законів XII таблиць", прогресивні ідеї педагогів-гуманістів епохи Відродження (Н. Макіавеллі, Т. Мора, Т. Кампанелли, Д. Прістлі), усебічна розробка та обґрунтування філософами і педагогами часів Просвітництва питань громадянського та морального виховання (Д. Локк, Ш. Монтеск'є, К. Гельвецій, Г. Гегель) [9, с. 134].

Так, правове виховання має свої національні корені, які виникли і розвивалися на національному ґрунті. Становлення та розвиток питань правового виховання в Україні пов'язані з розробкою перших педагогічних пам'яток Київської Русі ("Руська правда", "Слово о полку Ігоревім", "Слово про Закон і Благодать" тощо), діяльністю І. Вишенського, П. Орлика, Ф. Прокоповича, Г. Сквороди, Катерини II. Відчутний вплив мали представники західноєвропейської педагогіки, французької просвітительної філософії. Не менш важливе значення відіграли й морально-правові твори українських письменників (І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка) та педагогічна спадщина К. Ушинського, М. Пирогова, А. Макаренка, В. Сухомлинського. Загалом, основні зміни були спричинені необхідністю формування у населення почуття законності, розвитком суспільства взагалі та педагогічної думки зокрема [6, с. 52].

Зазначимо, що різні аспекти правового виховання учнів у позаурочній і позашкільній роботі висвітлюються в дослідженнях В. Головченка, Г. Земченкової, В. Іови, В. Оржеховської, О. Тиховської, І. Усенка та В. Ваксмана, М. Фіцули та ін.

Окрім того, правове виховання в широкому і вузькому сенсі трактується в працях філософів, юристів, соціологів, психологів, педагогів як процес, діяльність, цінність чи система. Так, теорія соціального виховання, зокрема правового, передбачає інтеграцію педагогіки і права, широке використання у правовому вихованні можливостей психолого-педагогічної науки стосовно формування в індивіда правових знань, ціннісного ставлення до права, переконань у доцільності й необхідності дотримання правових норм.

Отже, відповідно до принципу природовідповідності у процесі правового виховання вчені зосереджували свою увагу на різних вікових групах, зокрема, студентів вищих педагогічних навчальних закладів, старшокласників, проблемах правового виховання з урахуванням вікових особливостей підлітків, молодших школярів, попередження правопорушень та девіантної поведінки неповнолітніх [1, с. 9].

Зауважимо, що вивчення науково-педагогічних матеріалів дало можливість виокремити три основні шляхи наукової розробки проблеми. Першим є обґрунтування теоретичних засад правового виховання учнівської молоді, розкриття його сутності, змісту, концепцій, мети, цілей, завдань у світовій та вітчизняній педагогічній думці, методологічних засад, шляхів і напрямів використання правових знань і навичок у буденному житті, визначення основних складників правової держави, аналіз етапів правового виховання учнів, вимог до його організації (В. Альхіменко, О. Бариховська, Г. Давидов, В. Лозова, А. Міцкевич, В. Обухов, Є. Пенцова, І. Рябко, А. Тарас, Г. Троцько, М. Фіцула, Д. Ягупов) [2, с. 24].

Представники цього напрямку вважають, що правове виховання – це цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування у неї правової культури і активної правомірної поведінки. Основна мета правового виховання – дати людині необхідні в житті юридичні знання та навчити її поважати закони і підзаконні акти та додержуватися їх, тобто сформувати достатньо високий рівень правової культури, здатний значно зменшити кількість правопорушень. Кожна людина, знаючи свої права і обов'язки, може грамотно захищати себе від незаконних дій з боку юридичних органів, що застосовують право.

Зауважимо, що М. Фіцула сутністю правового виховання вважає формування правової настанови на узгодження прагнень і сподівань особи з інтересами і сподіваннями суспільства, тобто процес вироблення непохитних

правових ідей і принципів у правосвідомості виховуваних, формування правової культури [10, с. 132–133].

Іншим шляхом наукової розробки проблеми є узагальнення досвіду організації правового виховання, аналіз прийомів, методів та форм формування правосвідомості індивідів і груп, характеристика практики організації правового виховання учнів у загальноосвітніх школах, позашкільних закладах, професійно-технічних училищах, аналіз тематичних планів та програм організації правового виховання у школі (А. Долгова, Т. Кириленко, М. Козюбра, А. Міцкевич, В. Найбіч, В. Обухов, О. Пометун, І. Рябко, Є. Татаринцева) [8, с. 112].

Наступним напрямком дослідження є розробка питань становлення і розвитку правової культури в історії філософської та правової педагогічної думки. Педагоги прагнули до розкриття проблем формування правової культури й правового виховання на основі ідей, теорії та практики видатних діячів науки, культури, психології, педагогіки. Так, В. Владимірова та А. Стаканков здійснювали аналіз ідей правового виховання у вітчизняній педагогіці.

Наголосимо, що у вітчизняній педагогічній літературі особливого значення надавалося визначенню сутності ключового поняття "правове виховання".

Так, проведений теоретичний аналіз сучасних праць з педагогіки дозволяє виокремити різні підходи до тлумачення означеного поняття, а саме:

- як діяльність суспільства та держави, що спрямована на формування правомірної поведінки (Н. Волкова, В. Головченко, Д. Керимов, А. Міцкевич, О. Степанов, М. Фіцула та інші);
- як організований системний вплив на свідомість і почуття людини з метою формування в неї правосвідомості (А. Долгова, Ю. Кобринський, Л. Нечепоренко, М. Подберезський, І. Рябко, О. Скакун);
- як складний, тривалий процес, що охоплює виховну діяльність державних органів та суспільних організацій, а також усіх громадян (А. Брудний, В. Ягупов);
- як сукупність форм і методів, що утворюють у своїй єдності систему впливу на людей з метою формування в них високої правової культури (О. Дамаскін, В. Зюбін) [5, с. 96].

Таким чином, нами було з'ясовано, що в більш узагальненому визначенні правове виховання – це система діяльності держави, її органів, навчальних закладів, громадськості, яка включає суб'єкти та об'єкти, мету, завдання, принципи, напрями, форми, методи виховного впливу та спрямована на формування високого рівня правової культури й правосвідомості особистості.

Слід відзначити, що проблема правового виховання довгий час у педагогічній науці розглядалась, як правило, у зв'язку з пошуками шляхів морального вдосконалення особистості.

Такий підхід знайшов відображення у працях багатьох педагогів-теоретиків. Вони тісно пов'язують правове виховання з іншими видами виховання. Неможливо уявити правове виховання без морального. Це пояснюється тим, що і право, і мораль спрямовані на формування необхідної поведінки людей відповідно до визначених норм та принципів поведінки.

Правове виховання органічно пов'язане з ідейно-політичним вихованням. Право є одним із засобів здійснення державної політики. Воно надає політичним вимогам загальнообов'язкового характеру, забезпечує стійкість та визначеність суспільних відносин. Держава за допомогою права повинна впливати на людей з метою формування у їх свідомості переконання побудови демократичної, соціальної, правової держави.

Метою трудового виховання в сучасних умовах є формування шанобливого ставлення до праці у будь-якій сфері. Право стимулює ідейну і психологічну готовність до трудової діяльності, потяг до високоякісної праці та професіоналізму, виховання у особи дисципліни в трудовій сфері, свідомого ставлення до праці, вмінь та навичок.

Правове виховання постійно взаємодіє з інтелектуальним розвитком особистості, суть якого полягає в оволодінні вихованцем певною сукупністю знань про суспільство, природу, навколишнє середовище. Процес розумового виховання необхідно розглядати, з одного боку, як розвиток у особи розумових

сил і здібностей, діалектичного, абстрактного, евристичного, а також системного мислення, а з іншого – оволодіння інтелектуальними, розумовими операціями.

Правове професійне виховання визначається як цілеспрямована, планова та організаційна діяльність державних органів і суспільних організацій, у ході якої з урахуванням об'єктивних умов суспільного життя у спеціалістів формується система професійних правових знань і уявлень, емоцій, почуттів і установок, що забезпечують їх свідомо-активну правомірну поведінку в процесі професійної діяльності.

Таким чином, дослідники стверджували, що взаємодія правового виховання з іншими напрямками виховання: трудовим, моральним, професійним тощо, передбачає всебічний розвиток особистості [4, с. 61–62].

Визначаючи поняття правового виховання як процес правової соціалізації особи, сприйняття нею вимог права, його результативного значення, вчені підкреслювали, що воно повинно бути: системним, систематичним, цілеспрямованим та організованим.

Висновок. Підсумовуючи, варто зазначити, що правове виховання, формування правової культури є однією з головних складових формування громадянської активності. Проблема попередження і подолання негативної девіантної поведінки дітей актуальна для сучасної педагогічної науки. В Україні це питання відчувається особливо гостро, оскільки молодь формується у важких соціокультурних умовах економічних суперечностей, нестабільності, високій криміногенності суспільства.

Без сумніву, необхідність організації правового виховання учнівської молоді зумовлена розбудовою правової держави, існування якої немислиме без відповідного рівня правової культури її громадян, необхідністю подолання правової неграмотності.

Важливе значення відіграє діяльність вчителя, адже в процесі правового виховання вона цілеспрямовано впливає на правову свідомість і правову поведінку учнів, формує переконаність у необхідності суворого додержання закону, прав, обов'язків. Кінцевим результатом правового виховання мають бути реальні справи, вчинки у сфері правових відношень, які свідчать про дієвість правового виховання.

Узагальнюючи, можна сказати, що на сьогодні відсутні дослідження, де б цілісно була представлена проблема теоретичного обґрунтування правового виховання. Однак накопичено значний досвід щодо теорії і практики правового виховання, що й дає змогу звертатися до даної проблеми.

На наш погляд, наукові праці прогресивних представників педагогічної думки різних часів мали спільну або дуже близьку думку. Формування почуття законності, свідоме виконання законів, правова освіченість особистості, попередження злочинів, профілактика правопорушень, формування моральних переконань вважалися найголовнішими завданнями правового виховання.

Література

1. Адаменко О. Методологічні засади дослідження історії розвитку педагогічної науки / О. Адаменко // Рідна школа. – 2013. – № 1/2. – С. 8–14.
2. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові української держави / І. Голосніченко // Право України. – 2005. – № 4. – С. 24–25.
3. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К., 2006.
4. Криштак І. В. Педагогічні складники правової культури старшокласників / І. В. Криштак // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: зб. наук. пр. – Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2005. – Вип. 23. – С. 59–66.
5. Криштак І. В. Принципи правового виховання учнів: класифікація та сутність / І. В. Криштак // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: зб. наук. пр. – Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2006. – Вип. 24. – Ч. 1. – С. 90–98.
6. Макаренко Л. О. До проблеми формування правової культури в Україні / Л. О. Макаренко // Віче. – 2007. – № 18. – С. 52–53.

7. Снігур І. Й. Правова культура в контексті реалізації прав громадян на участь у здійсненні державної влади / І. Й. Снігур // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2005. – № 3. – С. 55–65.
8. Стаканков А. В. Витоки правового виховання в історії педагогічної думки / А. В. Стаканков, В. М. Стаканков // Удосконалення технологій та методик професійного навчання : зб. наук. пр. – Проблеми сучасного мистецтва і культури. – К. : Науковий світ, 2001. – С. 108–113.
9. Стаканков А. В. Питання правового виховання в історії філософської думки / А. В. Стаканков // Науковий вісник. Серія "Філософія". – Харків : ХДПУ, 2001. – Вип. 8. – С. 131–136.
10. Фіцула М. М. Правове виховання учнів / М. М. Фіцула. – К., 1997. – 248 с.